IV. Jahrgang. Oktober 1903. No. 10.

Blaetter für Jüdische Geschichte und Litteratur.

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter
herausgegeben von **Dr. L. Löwenstein.**

Erscheint jeden Monat in der Stärke von mindestens einem Bogen. — Alle für diese Beilage bestimmten Manuscripte und Anfragen sind an Herrn Bezirks-Rabbiner Dr. Löwenstein, Mosbach (Baden) zu richten.

Beilage zu № 89 des „Israelit“ in Mainz.

Man kann auch ausschliesslich auf diese Beilage abonnieren, indess nur ganzjährig, praenumerando à Mk. 4.—

Wormser Gemeindeordnungen.

Von **Dr. L. Löwenstein.**

Alte Gemeindeordnungen (תקנות) gewähren oft interessante Einblicke in das innere Leben der jüdischen Gemeinden und sind deshalb, abgesehen von ihrer historischen Bedeutung, als Beitrag zur jüdischen Kulturgeschichte von nicht zu unterschätzendem Werte. Bei Gelegenheit der Veröffentlichung einer elsässer Gemeindeordnung vom Jahre 1777 habe ich bereits hierauf hingewiesen und hierbei auch die einschlägige Literatur mitgeteilt (vgl. vorliegende Blätter II, 18). Im Anschluss hieran soll hier eine Abschrift der Wormser Gemeindeordnungen folgen, deren Originale im dortigen isr. Gemeindearchiv aufbewahrt werden und die ich schon vor mehreren Jahren zu kopieren Gelegenheit hatte, Dank dem freundlichen Entgegenkommen des Herrn Julius Goldschmidt in Worms.

Die älteste noch vorhandene Gemeindeordnung stammt aus dem Jahre 1641 und enthält 92 Paragraphen, die sich der Reihe nach über Talmudunterricht, Synagogenordnung, Pfenniggeld, Einschätzungskommission und Heiratsbestimmungen verbreiten. Diese Gemeindeordnung, die um die Jahreswende

von 1655/56 durch das hierfür eingesetzte Siebenerkomitee revidiert wurde, hat folgenden Wortlaut:

ענ̇יני לימוד

א' הסכמנו ראשית חכמה יראת ה' להחזיק בכל זמן ישיבה של בחורים ונערים עכ"פ שמנה נפשות שיהיו נזונים בקהלתינו שבת וחול על הוצאות בני הקהילה דהיינו ארבע בחורים וארבע נערים ואופן פרנסתם וכיצד יתנהגו בחילק פרנסתם וארוחתם תמיד יהיה ע"פ שלשה אנשים דהיינו שני חדשים קודם התחלת הזמן יבררו האלופי' פרנסי' שני אנשים לישב אצל הגאון אב"ד יצו' לפקח על ענין הנ"ל.

ב' שבתות זאלן בכל זמן אויז גטיילט ווערדן ע"פ ב' פרנסי' עם הרב שי' דהיינו כל פעם זאל א' מן אשתקד בלייבן וא' זאל קהל בורר מחדש זיין וצעטל של חילוק השבתות יהי' מונח ביד א' ממחלקי שבתות והעתק מן הצעטל ההוא יהי' ביד השמש.

ג' בן האוכל על שלחן אביו או חמיו זאלן מהלקי שבתות דר קענן[1] עד כמה מחלק אים קומט להחזיק שבתות לפי ערכו איז ער מחויב צו הלטן אדר אן דינגן כפי חצי אותו הסך ולא יותר.

ד' בחור או נער שילמוד בישיבה אונ' ווער אורח אצל בעל בית זאל אותו ב"ב הקדמה הבי מה שמגיע על חלקו להחזיק שבתות אותו בחור או נער בראשונה.

ה' הרב ובני ישיבה יכולין לעשות הסכמה בינידם איזה מסכת' שרוצים ללמוד ואין המלמדים יכולין לעכב.

ו' קיין מלמד זאל ניט מער שעות אן נעמן צו לערנן עם נערים רק שמנה שעות אבל שני הזרות זאלן פר שעה א' גהשבינת[2]) ואם יחזיק שעות יותר יהיה שכירות אותו מותרות נופל לצדקה.

ז' כל מי שעדיין לא עברו עליו חמשה שנים משנסמך בשם חבר מחויב לילך על הישיבה עכ"פ בכל חדש הראשון ב' ימים בשבוע ובחדש השני בזמן מחויב לילך על הישיבה פעם א' בכל שבוע בקנס חצי ק"ש[3]) על כל פעם שיעבור ולא ילך כנ"ל

ח' ועכ"פ בכל שבוע ראשונה בזמן מחויב כל מי שמכונה בשם חבר לילך שני פעמים על הישיבה בקנס הנ"ל.

ט' כל בעל בית איז מחויב בכל יום קובע עת לתורה צו זיין דהיינו זאל כתות כתות זיך איין קיפה מנין אונ' כל כת זיך בורר זיין איין למדן ובר אוריין דער זיא בכל יום איין שיעור זגט באיזה ספר שיהיה[4]) בקנס הצי טליר על כל מי שלא יכנס בקיפה של לימוד כנ"ל תוך ל' יום אחר שיתפרסם התקנה וכל הברותא הנ"ל מחויבים לעשות בינידם איזה קנס על כל יום שיבטל אצלם התמיד וקנס הצי טליר הנ"ל חל על רביע ש . . . שישהו מליכנם בקופה.

י' ווען מן מכט איין סיום מסכתא בקהילה זאל גמאכט ווערדן על קהלם שטוב וכל יודע ספר מחויב לילך ולשמוע בלימודים את הדרוש מפי אב"ד יצו' ומחויבים ליתן כל החתנים לסיוע המשתה מכל מאה שיש לו ומכל מאה שנותנין לו לנדן רביעי זהוב מכל מאה זהו' ואפי' הכלה לבדה בעיר ולא החתן מחויבת ליתן לפי ערך הנדן שנותנת לחתן מכל מאה כנ"ל וינוכה לחתן אח"כ מנדונייתו וכל בעל בית

---

1) erkennen.

2) gecheschwent = gerechnet.

3) ק"ש = Kopfstück, etwa 56 ₰.

4) Von hier bis zum Schlusse des § ist späterer Zusatz von derselben Hand.

יתן חצי פ״ק[5]) ראש בית ומכל מאה זהו׳ שהוא בערך יתן חצי לבן[6]) ולעומת זאת דרף הב״ב קיין יין צו געבן למשתה הסיום ווען ער ניט דר בייא סועד איז[7]), ווער איין חצי זהו׳ דר בייא האט דרף נור דיא אכילה ניט צאלן אבר איש אחר זאל חצי ק״ש געבן בעד מרונות.

ענייני בית הכנסת[8])

י״א קודם ברוך שאמר זאל החזן אויז רופן שתיקה יפה בשעת התפילה וקודם קריאת ספר תורה יכריז שתיקה יפה בשעת קריאת התורה.

י״ב אצל ישתבח זאל מן ניט מפסיק זיין ומה שהיה נהוג מקדם דז השמש האט בר״ה וי״כ ורגלים איין טלית גבראכט למי שיעבור לפני התיבה קודם ישתבח זאל נימר גשעהן כי אם לפני ברוך שאמר ובאם הפרנס החדש[9]) ניט אין שולן ווער בשעת ברוך שאמר אונ׳ האטש מקודם ניט בפֿולן לשמש ווען ער צו ארין זאל געבן מחויב השמש צו פֿרעגן הפרנס שלפניו או שלפני פניו וכו׳ אונ׳ דוקא קודם ברוך שאמר מכבד זיין בקנס על השמש אם יעבור.

י״ג ווען דער שמש ארום גקלאפפט האט לב״ה זאל ער נר שעוה מדליק זיין ארכה כפרק א׳ של אצבע אונ׳ ניט דרפן אן היבן עד אותו הנר אויז ברענט.

י״ד מן דרף ניט קדיש על הפתה זאגן אם לא בעשרה דיא דא קענן עונה אמן זיין ואם לא יבואו עשרה זאל מאן ניט קדיש זאגן עד אחר שיסיימו הקהל תפילת שמנה עשרה ואז יכולים הציבור לענות אמן.

ט״ו הוצאה והכנסה זאל פרקויפט ווערדן בין בשבת וי״ט בין בחול וכשאב״ד דורש בשבת אז ער חיוב איז לעלות לס״ת איז ג״כ שייך הוצאה והכנסה לאב״ד לכבוד הדרשה.

י״ו מי שיש לו הוצאה והכנסה בסוכות שייך לו ג״כ מצות ההוצאת ס״ת בזמן ההושענות ויכול לכבד בו למי שירצה.

י״ז כל מצוה זאל ניט אויז גרופן ווערדן אונטער איין פצין אונ׳ ווען זיא בלייבט זול זיא ארום גין לפי המקומות דבית הכנסת ובאם אותו ב״ב ניט בב״ה איז זאל מן המצוה געבן לאותו הסמוך לו עד אותו ב״ב קומט לב״ה זאל אים המצוה געבן ווערדן ובאם א׳ שטייגט המצוה זאל ניט פחות זיין אלז ד׳ פשיטין.

י״ח ביום שמיני עצרת זאל מן צו מנחה אין שול רופן ג׳ שעות קודם הלילה אונ׳ זאלין באותו פעם אחר התפילה אויז גרופן ווערדן דיא מצות אונ׳ זאל קודם לילה אוועק לאזן גנין מפה אונ׳ עץ חיים אונ׳ הגבהה אונ׳ דיא אנדר תורה צו לייאנן אונ׳ חיפוש אונ׳ גלילה ג׳ הלקים.

י״ט ההקדש דרף כלל ניט בהלטן המצות הנ״ל אונ׳ דוקא אוועק לאזן קודם מעריב זולת מפטיר איז מן ניט שולדיג אוועק צו געבן אבר עכ״פ דרף מן בשמחת תורה שחרית ניקש אויז רופן רק זאל פר קויפט ווערדן כל פעם בזמנו וכן דיא אנדר תורה צו הלטן עם הגבהה הראשונה זאל כל פעם בזמנו אויז גרופן ווערדן ולא בשמיני עצרת.

---

5) Ein halber Batzen = 6 ₰.

6) לבן = Weisspfennig, Albus, ungefähr 8 ₰.

7) Randbemerkung: ווען ער אבר יא סועד שם איז, der Nachsatz fehlt.

8) Randbemerkung in weit späterer Schrift: לא יתחיל ש״ץ קדיש לפני מנחה עד שנגמר הדלקת הנרות שלפני הש״ץ.

9) Monatsvorsteher.

ד׳ כל השנה דרף מן קיין סגן אוועק געבן אך לא למי שהוא נשוי בקנס חצי ליטרא שעוה.

כ"א זאל קיינר דרפן איין קינד אין שול נעמן וואז ניט ריינטלך איז ובאם א׳ מעכט עובר זיין אונ׳ מעכט ח"ו עפיז שלא כהוגן גשעהן יתן אביו קנס ליטרא וכל אדם זאל זיין תינוק אצלו הלטן וכן יהיה בבה"כ של נשים תיקון הנ"ל.

כ"ב הס"ת תהיה בכל פעם סגורה משעת ברכה אחרונה עד ברכה ראשונה של העומד אחריו לקרות.

כ"ג אסור להגביה ס"ת עד דער גולל איז על הבימה ולא מקודם בקנס חצי ליטרא שעוה על המגביה.

כ"ד פסוקי דזמרה ימנו הפרנסים ב"ב אחד ש׳אמר אותם כל השנה בקביעות ובקיץ יאמר השמש עמו או האונטר חזן.

כ"ה במוצאי שבת מחויב הגבאי׳ לשלוח ע"י ב׳ וועכטר לכל ב"ב נר שעוה כאורך אצבע אבל לא יתן נרות לנערים עצמן.

כ"ו כל מי שאין לו נר יום כיפור במשקל ליטרא לא יעמידנו במנורה לפני החזן בקנס חצי ליטרא שעוה.

כ"ז בימים נוראים זאלן שני שלשלאות ברזל אן גלייגט ווערדן משני צדדי החזן שלא יכנס א׳ במחיצתו.

כ"ח המתפללים בימים נוראים אם הוא מורינו הוא חיוב לקרותו לס"ת או בר"ה או בי"כ ומי שאינו מורינו הוא חיוב לקרותו לס"ת בחדש תשרי אבל מי שהוא חזן קבוע אינו חיוב כלל ומי שהוא תוקע הוא חיוב באותו יום ואם הוא תוקע בשני ימים אינו חיוב רק ביום ראשון.

כ"ט באסרו חג דיום כיפורים יתנו מן הקהל א׳ דוקוטי למשתה חזני ר"ה וי"כ.

ל׳ כל [בעלי בתים] בקהילה חוץ מן הפרנסי׳ זאלן גליגט ווערדן בקלפי ובכל שבתות השנה זאל א׳ מהן ווערן אויף גרופט מי שיעלה מתוך הקלפי בע"ש בקנס ליטר׳ שעוה לצדקה.

ל"א קיין אורח ואיש נכרי זאל מאן לאזן מתפלל זיין לפני התיבה כי אם ע"פ הסכמת רוב הפרנסי׳ ולא ע"פ פרנס החדש בלבד.

ל"ב קיין אורח זאל מן צו דרשן געבן אם לא שהוא מברר שהיה ראש ישיבה בקהילה בינוני׳ ולא בקטנה.

ל"ג מחמת כלי קודש הממושכני׳[10]) זאלן גליזט ווערדן דהיינו כל זוג דיא חתונה האט אונ׳ הקדמה מוזן געבן יתן אותן המעות ליד הרב שיהיה מונח לצורך פדיון משכונות הנ"ל והרב דרף קיינם קידושין געבן עד יותן לידו מעות הנ"ל גם מה שנגבה מהחיובות יאושי׳ יהי׳ לצורך פדיון הנ"ל בקנס י"ב טליר חציו להקדש וחציו להשררה. (קיין[11]) בן אדם זאל מרבה דברים זיין כבה"כ עם איזה ערל וכ"ש ערילה אלא ילך לחוץ וידבר עמהם בקנס ליטרא שעוה למאור בבה"כ.)
(החזן[12]) הקבוע לא ינגן שום ניגון בשבת אא"כ בשבתות הטובות הותר רק ניגון אחד מקדיש על הס"ת ואל ינגן נקדש ונעריצך כלל.)

---

10) Zur Erläuterung dieser Bestimmung weise ich darauf hin, dass die jüdische Gemeinde bei den häufigen Kriegswirren, unter denen Worms zu leiden hatte und besonders zur Zeit des 30jährigen Kriegs, zu Kontributionen herangezogen wurde, die oft über ihre Leistungsfähigkeit hinausgingen. In solcher Notlage verpfändete sie die hl. Thorageräte.

11) Einschiebsel von anderer Hand.

12) In viel neuerer Schrift von derselben Hand, wie oben n. 8.

ל״ד מחמת הקלאמין[13]) בב״ה זאל ניט גשעהן בלי רשות אב״ד או פרנס החדש בקנס חצי טליר.

ל״ה שבת אחר פורים או אם חל בשושן פורים שיכים כל המצות להבחורים.

פפעניג געלט

ל״ו מחמת פפעניג געלט וואז היא אין מקום איין גקייפט ווערט עד עשרה זהו׳ ועד בכלל דרף מן ניקש דר פון נעבן אבן מעשרה זהו׳ ומעלה יתן ממנו כמקדם דהיינו כל יחיד ויחד מחויב אויף צו שרייבן וואז ער פר סחורות בכל פעם קייפט ובסוף חצי השנה זאל ער בחשבונת ווערדן וואז אותו משא ומתן אן טרעפט עד חצי ערכו זאל ער גפרייט זיין אונ׳ ניקש דר פין געבן דרך משל מי שערכו אלף ר״ט ומשאו ומתנו בטרעפט חמש מאות ר״ט יהיה פטור אבל מהמותר זאל ער דז פפעניג געלט געבן במילואו באופן דז ער רק ת״ק ר״ט גפרייט איז פעם א׳ בשנה ולא יותר וכן לכל א׳ וא׳ ינוכה חצי ערכו רק פעם א׳ לשנה ולא יותר וכל יחיד מחויב לישבע בסוף השנה אז ער ניקש מעלים האט גוועזן אונ׳ אלז כשורה אויף גשריבן.

ל״ז דער פר קויפט בפעם אחד יותר מעשרה זהובי׳ אע״פ ער האטש איינציג וויז איין גקויפט מוז ער געבן דר פון אבן ווער איין חנות האט הגם ער קויפט אחד אחד איין אונ׳ פר קויפט עז אחד אחד מוז ער געבן דר פון וואז ער איין קויפט ומ״מ זאל אים אב גשלאגן ווערדן חצי ערכו כנ״ל.

ל״ח פרעון פשיטי׳ מעות יהיה כנזכר בתקנה ישנה[14]) (דהיינו מכל מה אשר יקנו מחויב ליתן ה׳ פשיטים מן כל טליר מכל מיני סחורות) אפי׳ מברזל וניצות ובדיל ונחושת ועופרת וכל גנצי שטיק סחורה דיא ער ג״כ גנץ אוועק ניבט אונ׳ פון איינם מעל קראם וכן תבואה דיא ער משום ריוח לערלים פר קויפט זאל מן געבן ששה פשיטי׳ מכל טליר וכן מן טריפה ליכט וכן פפעניג קרעם, ומיין הן כשר או לא איז גדינגרט ווארדן שיתנו מכל פודר חצי זהו׳.

ל״ט ווען איין יהודי איין אנדרן פר קויפט דרף ער ניקש געבן רק דער איינם ערל פר קויפט איז חייב צו געבן.

מ׳ מחמת מעות נכריי׳ הסכמנו דז עז בשנה זו זאל פר בלייבן כמקדמת דנא אז מן ניקש זול דר פון געבן אבן אחר שנה דהיינו בהתחדשות הערך משא ומתן של קומסיאן מחויב ליתן פפעניג געלט כמו משלו . . . . אם יישר בעיניהם לעשות תיקון אודות מעות ויעשו ע״פ בעלי תקנות.

מ״א עוד הסכמנו דז קיינר דארף ניט שותפות מכין עם בעל בית חוץ לקהלה בקנס כפי ראות עיני הפרנסי׳ יצ״ו.

Nachbemerkung (zu Nr. 13).

Klomen, ein Wort, dessen Etymologie bis jetzt noch nicht genügend aufgeklärt ist, bedeutet die Verhinderung des öffentlichen Gottesdienstes wegen Rechtsverkümmerung. Sobald jemand von diesem Recht Gebrauch machte, waren die Vorsteher gezwungen, den Kläger anzuhören und eine Gerichts-

[13]) Vgl. Nachbemerkung.

[14]) Randbemerkung: אך ורק מיט דעם איז גדינגרט ווארדן דז מיום כלות זיין תקנה ישנה עד חנוכה תי״א זול . . . נאר געבן ד׳ פשיטי׳ מן כל טליר ומאותו חנוכה ואילך יתנו ו׳ פשיטי׳ מכל טליר אונ׳ זונשט בלייבט כמקדם ליתן . . .

sitzung anzuordnen; nur durfte diese Unterbrechung des öffentlichen Gottesdienstes nicht am Sabbat geschehen, es sei denn, dass eine dreimalige Erhebung der Klage sich bei dieser Unterbrechung am Wochentage als fruchtlos erwiesen hat. Näheres findet sich bei Löw, Gesammelte Schriften, IV, 254, wo ausführlich die Quellennachweise verzeichnet sind. Zur Ergänzung verweise ich noch auf Lentschütz עוללות אפרים § 504; RGA חוט השני S. 49, b; Ozar tob (Beilage zum Magazin) 1883 S. 5; Hildesheimer-Jubelschrift S. 49 ff. 53; Königsberger, Monatsblätter, 1890 S. 119; Brüll, Centralanzeiger S. 80; Güdemann, Gesch. des Erziehungswesens, I, 260 (unrichtige Auffassung). Das Wort קלאמן ist jedenfalls auch in Mtsch. XVI, 466, Zeile 4 v. u. anstelle des Fragezeichens zu setzen.

(Fortsetzung folgt.)

Dokumente zur Geschichte der Juden im Hochstift Würzburg.

Von **Dr. L. Löwenstein.**

(Fortsetzung.)

Von Gottes Gnaden Johann Gottfrid Bischof zu Würtzburg und Hertzog zu Francken etc.

Lieber Getrewer!

Wir fügen dir hiemit zuwissen, dass Wir den unter dem Adel in Unserm Hochstift Würtzburg gesessenen Juden den gewöhnlichen Zoll umb ein gewisses so sie zu Unserer Cammer liefferen müssen, uff seine Zeit und Maass abermahls überhaupt, auch zu dem Ende die hievor bey Unserer Cammer gestandene Austheilung der Freyzeichen für gegenwärtiges 1694 Jahr überlassen. Nun seynd Wir von denen Vorgehern und Beständnern zu Unserem sonderbahren Missfallen berichtet, dass Unsere Zollbediente dem vorm Jahr an sie gelangten Befelch zuwider, den frembden Juden die vom vorigen Jahr annoch in Handen habende zu ihrem Vortheil und Unterschleiff, den Beständnern aber zu Abgang und Schaden dienende Freyzeichen nit allein nit abnehmen thäten, sondern auch dergleichen frembde Juden gantz ohne Zeichen passiren liessen, dahero, damit sie an Einbringung dess zu Unserer Cammer quartaliter schuldigen Quanti ferner nicht mögten gehindert werden, umb schleunige Remedur gehorsambst belanget worden; Wann Wir dann ihr Begehrn der Billigkeit gemess befinden; Als ist hiemit Unser gnädigster Befehlch, dass du gesambten in Unsern dir anvertrauten Ambt befindliche Zöllnern solchen ihren Unfleiss der Schärpfe nach verweisest, ihnen auch gantz Ernstlich und bey Vermeydung

ohnhinderbleiblicher Straff nochmahln bedeutest, mehr erwehnter frembden Juden die im ferntigem 1693. Jahr datirte Freyzeichen uff betretten nicht allein abzunehmen; sondern auch da sie sich deren bedienen wolten, sie als Betrieger sogleich anzugeben, und ausser der Armen, welche keine Wahren bey sich haben, auch sonsten keine Handlung treiben, sondern bloss dem Allmosen folgen, ohne von dem Vorstehern für dieses Jahr vorzeichenden Freyzettel keinem ausser Unserm Schutz gesessenen Juden passiren zulassen. Nachdeme auch nicht aller Orthen Zöllner bestellt, hast du solche Uffsicht sambtlichen Ambts Schultheissen gleich den Zöllnern nachtrücklich, und alles Ernsts anzubefehlen. So Wir also geschehen Uns Versehen. Datum in Unserer Residenz Statt Würtzburg den 4ten Januarii 1664.

Dess Hochwürdigsten Fürsten und Herrns, Herrn Johann Gottfridens Bischoffens zu Würtzburg und Hertzogens zu Francken etc. Geheimer Rath und Cammer Präsident

Johann Philip Fuchs
Von Dornheim.

Von Gottes Gnaden Conrad Wilhelm Bischoff zu Würtzburg, und Herzog zu Francken etc.

Lieber Getrewer.

Wir fügen dir hiemit zuwissen, dass wir gleich unserm lezt herrn Vorfahrern Seel. denen unter dem Adel in unserm Hochstift gesessenen Juden den gewöhnlichen Leib-Zoll umb ein gewisses, so sie zu unserer Cammer lieferen müssen, vor das instehende Jahr hinwieder überhaupt, auch zu dem Ende die hievor bey unserer Cammer gestandene Ausstheilung der Freyzeichen überlassen. Nun seynd wir von denen Vorgehern und Beständnern zu unserm sonderbahren Missfallen berichtet, dass unsere Zoll-Bediente den frembden Juden, die vom vorigen Jahr annoch in Handen habende zu ihrem Vortheil und Unterschleiff, den Beständnern aber zu Abgang und Schaden dienende Freyzeichen nicht allein nit abnehmen thäten, sondern auch dergleichen frembde Juden gantz ohne Zeichen passiren liessen, auch damit Sie an Einbringung dess zu Unserer Cammer quartaliter schuldigen Quanti ferner nicht möchten gehinderet werden, umb schleunige Remedur gehorsambst belanget worden; Wann Wir dann ihr Begehren der Billigkeit gemäss befinden; Als ist hiemit Unser gnädigster Befelch, dass du gesambten in Unserm dir anvertrawten Ambt befindlichem Zöllnern solchen ihren Unfleiss der Schärffe nach verweisest, ihnen auch gantz ernstlich und bey Vermeydung ohn hinterbleiblicher Straff nochmahlen bedeutest, mehr erwehnten frembden Juden, die in

ferntigen Drey und achtzigsten Jahr datirte Freyzeichen uff Betretten, nicht allein abzunehmen, sondern auch, da sie sich deren bedienen wolten, sie als Betrieger sogleich mit Zehen Thaler Straff zu belegen, und, ohne von den Vorstehern für dieses Jahr vorzeigenden Frey-Zettul keinem ausser Unserm Schutz gesessenen Juden passiren zu lassen. Nachdem auch nicht aller Orthen Zöllner bestellt, hast du solche Uffsicht sambtlichen Ambts Schultheissen gleich den Zöllnern nachdrücklich und alles Ehrnsts anzubefehlen. So Wir also zu geschehen Uns verlassen Datum auff unserm Schloss Mariäberg ob Würtzburg den 8ten Januarii 1684.

C. W. Episc.

Von Gottes gnaden Johann Gottfrid, Bischoff zu Würzburg und Herzog zu Franken etc.

Demnach in der wegen eines den letzt verwichenen ersten Ostertag zu Euerfeld verlohrnen, und den Mittwochen darauff mit vielen Wunden auff dem sogenanndten Etzfeldt ohnweit dem Rothoff ermordt gefundenen Knäbleins, gegen die in Verdacht gezogene Juden Schernau*) und Bibergau gepflogener so güth als peinlicher Inquisition der Thäter dieses erschröcklichen Mordts nit an Tag zu bringen gewesen. Und dahero die Inquisition ferneres fortzusetzen, und alle mögliche Mittel, damit solche an den armen unschuldigen Kindt verübte Grausamkeit heraus gebracht werde, anzuwenden vor nöthig erachtet worden; Als wird hiemit und in kraft dieses offenen Patents jedermänniglichen so Christen als Juden kundt und wissendt gemacht, dass welcher wegen des Thäters sothanen verübten Mordts die erste begründte Nachricht gehöriger Orthen anzeigen wird, derselbe zu seiner recompens also balden hundert Ducaten bekommen, falls er aber selbsten darzu geholffen haben solte, wann er jedoch die andern Complices und Mitthäter an Tag geben wird, die zuverlässige Versicherung haben solte, dass er mit einiger Straff nit belegt, sondern und gleich als wann er darzu keine Hand angelegt = oder geholffen hätte, gehalten werden solte. So hiemit jedermänniglich zur Nachricht bedeüthet wird. Datum Würzburg den 10ten Junii 1692.

L. S.

---

*) Der gleiche Name wird bei einer Judenverpfolgung in Würzburg d. a. 1544 wegen eines in Eikfeld(?) in der Nähe vom Rothof (also die gleiche Ortschaft wie hier) gefundenen christlichen Knäbleins in der Geschichte von Joselmann Rosheim bei Lehmann (Israelit 1880 S. 528) genannt. Ob hier eine Verwechslung vorliegt, bedarf noch näherer Untersuchung. Obigem Dokument liegt eine legalisierte Abschrift des gedruckten Originals zugrund.

Von Gottes Gnaden Johann Gottfried Bischoff zu Würtzburg und Hertzog zu Francken etc.

Lieber Getreuer!

Obwohlen Wir Uns dahin gäntzlichen versehen, es würden Unsern Bürgern und Unterthanen sowohl als junge ledige Pursch an denen Unserm Stifft angesessen als frembden durchpassirenden Juden Unserm unterm 9. April erlassenem gnädigsten Befelch gemess die wenigste Thätigkeit verüben, sondern aller Orthen frey und ungekränkt passiren lassen; So haben wir jedannoch biss anhero mehrmahlen zu Unserm höchsten Missfallen vernehmen müssen, welcher gestalten angeregte Judenschafft an einem und andern Orth von deneselben nit allein mit Schlägen übel tractirt, mit Stein verfolget, ja sogar in ihren eigenen Wohnungen so Tags, als Nachts albereit angegriffen, und trangsaliert worden, solche Thathandlungen aber also ohngestrafft zulassen keines Wegs gemeint seynd. Als befehlen Wir dir hiemit gnädigst, dass du uff diejenige biss dahero gegen die Judenschafft einige derley Insolentien verübt, nit allein genauest inquiriren und ein solches zu Unserer Hoffrath-Stuben unterthänigst berichten, sondern auch alle gnädigst anvertraute Unterthanen sich an Niemanden von denen wandlenden Juden in keine Weiss noch Weeg zu vergreiffen, sondern selbe aller Orthen ohn molestirt passiren zulassen, alles Ernsts, und bey Vermeydung empfindlich — und unaussbleiblicher schwehrer Straff diesen Unsern gnädigsten Befelch bey deren nechstern zusammenruffung offentlich ablesend, warnen, und davon zu Verhüttung grösseren daraus entstehenden Unheyls allerdings abhalten sollest. Hieran beschicht Unser gnädigster Will. Datum in unserer Statt Würzburg d. 17ten Junii 1692.

Fritz Faust von Stromberg.
Jons Blasig Weygant.

(Fortsetzung folgt.)

Jüdische Grabsteine.

(Fortsetzung.)

Nr. 2899. Der 20. Schebat war Donnerstag.
Nr. 2900 l. עזבונה st. עבונה.
Nr. 2902 vgl. Brüll, Jahrb. VII. 160.
Nr. 2905. Der 4. Nissan war Freitag.
Nr. 2906 l. אונשבאך st. אונשבאק.
Nr. 2908 l. חיים st. קנים.
Nr. 2909. Der 4. Jjar war Sonntag.
Nr. 2912 st. בערבים l. בערכים (Berchem); der 8. Siwan war Freitag.

Nr. 2917. Der 22. Tamus war Sonntag.

Nr. 2920. Der 15. Elul war Mittwoch.

Nr. 2926 st. כ״ה שבט ist wohl כ״ו zu lesen.

Nr. 2928. Der 14. Adar I war Mittwoch..

Nr. 2933 l. לאטיר st. לאטיך.

Nr. 2935. Der 5. Nissan war Donnerstag.

Nr. 2939. Der 14. Nissan war Sabbat.

Nr. 2940. ב׳ דח״ה פסח war Mittwoch.

Nr. 2943 st. מערגוטום l. מערגנטום (Mergentheim).

Nr. 2944. Der 3. Jjar war Donnerstag.

Nr. 2948 st. רירן l. רידן.

Nr. 2954. Der 4. Tag סכות war Freitag.

Nr. 2957. Der 14. Cheschwan war Mittwoch.

Nr. 2958. Der 20. Cheschwan war Dienstag.

Nr. 2959 st. יום ד׳ dürfte יום ה׳ zu lesen sein.

Nr. 2962. Der 28. Schebat war Sonntag; wahrscheinlich ist כ״ה zu lesen.

Nr. 2967. Der 16. Adar war Donnerstag.

Nr. 2968. Der 22. Adar war Mittwoch.

Nr. 2973 vgl. Statuten der ח״ק S. 41.

Nr. 2980 st. דייאנענים l. רייננענים (Rheingönnheim).

Nr. 2990. Der 18. Aw war Sabbat.

Nr. 2992 st. שפרענגלי נג l. שפרענגלינגן (Sprenglingen).

Nr. 2993 vgl. Geiger, Ztsch. f. jüd. Gesch., IV, 94; V, 183.

Nr. 3007 u. 3008 fallen ins Jahr 1760.

Nr. 3008. Der 20. Tebet war Mittwoch.

Nr. 3011. Der 17. Schebat war Montag; ג״ה = Grünhut, wcnach S. 710 zu ergänzen ist.

Nr. 3014. Der 6. Adar war Sabbat.

Nr. 3015 vgl. Mtsch. 1894 S. 489 u. 498; dort ist תקכ״א als Sterbejahr angegeben, wozu das hier angegebene Datum passt, während es zu תק״ך nicht passt.

Nr. 3018. Der 8. Nissan war Dienstag.

Nr. 3020. Der 26. Nissan war Sabbat.

Nr. 3026. Datum stimmt.

Nr. 3040. Der 13. Cheschwan war Donnerstag.

Nr. 3042 st. בדר״ח ist vielleicht ער״ח zu lesen.

Nr. 3045. Der 7. Tebet war Sonntag.

Nr. 3047. ב׳ ר״ח שבט war Dienstag.

Nr. 3048. Der 15. Schebat war Dienstag.

Nr. 3056. Das Datum passt zu אדר שני.

Nr. 3058. Datum stimmt nicht.

Nr. 3063. Der 25. Jjar war Freitag.

Nr. 3067. Der 2. Aw war Sonntag.

Nr. 3073. Der 6. Elul war Sabbat.

Nr. 3078. ד׳ דחה״מ סכות war Sonntag.

Nr. 3082 st. ז׳ מרחשון ist wohl ו׳ מרחשון zu lesen.
Nr. 3083 vgl. Löwenstein, Kurpfalz, S. 231 n.
Nr. 3084 vgl. Wormser Memorbuch S. 41 und Ergänzungen S. 24.
Nr. 3086 vgl. Auerbach, Gesch. von Halberstadt, S. 48; Kaufmann, Samson Wertheimer, S. 72 u. 95 n. 2; Brüll, Centralanzeiger, S. 90; Statuten der ח״ק S. 39.
Nr. 3090 st. עלצכה l. טעלצכה; vgl. Mtsch. 1894 S. 489 u. 498.
Nr. 3091. Zu Salomon Düsseldorf vgl. Kaufmann, Aus Heines Ahnensaal, S. 53 und 243; Kaufmann-Gedenkbuch S. 550.
Nr. 3092. Purim war am Dienstag.
Nr. 3093 Der 17. Adar war Freitag.
Nr. 3094 vgl. מטה לוי S. 14 n. 10.
Nr. 3097 vgl. Mtsch. a. a. O.
Nr. 3105. Der 6. Tamus war Sonntag.
Nr. 3106 ebenso; vgl. Mtsch. 1894 S. 484.
Nr. 3107. Der 18. Aw war Sabbat. Statt אלבו ist wahrscheinlich וולק zu lesen und der Grabstein bezieht sich auf eine Tochter des Löb Falk und Enkelin des R. Josua Falk; Löb Falk war Rabbiner in Hannover.
Nr. 3109. Der 13. Elul war Mittwoch.
Nr. 3114 st. כ״ג ist wohl כ״ד zu lesen.
Nr. 3116. Der 4. Tag חה״מ סכות war Donnerstag; vielleicht ist בום ה׳ כ׳ תשרי zu lesen. Vgl. Mitteilungen des Vereins f. Gesch. und Altertumskunde in Frankfurt, IV, 206 (wo Schadle wohl eine falsche Lesung für Sorle ist).
Nr. 3119 st. כ״ו ist wahrscheinlich כ״ד zu lesen.
Nr. 3123 st. ה׳ טבת ist wohl ח׳ טבת zu lesen.
Nr. 3124, 3125 u. 3126 fallen ins Jahr 1763.
Nr. 3131. Der 23. Jjar war Freitag.
Nr. 3132. Der 27. Jjar war Dienstag.
Nr. 3135. ער״ח תמוז war Freitag.
Nr. 3139. Der 6. Aw war Sabbat.
Nr. 3143. Der 17. Elul war Freitag.
Nr. 3145. Das Datum passt weder zu תקכ״ד noch zu תקנ״ג (wie S. 765 korrigiert ist), wohl aber zu תקנ״ד.
Nr. 3147 vgl. Löwenstein, Kurpfalz, S. 84; das Datum passt zu תקנ״ד.
Nr. 3151 vgl. Vorrede zu נוהג כצאן יוסף.
Nr. 3153 vgl. Mtsch. a. a. O.; st. בר״ח ist בר״ה (בר רבי הירץ) zu lesen.
Nr. 3156. Der 9. Tebet war Donnerstag.
Nr. 3158. ר״ח שבט war Donnerstag.
Nr. 3159. Datum passt zum Jahr תקכ״ה.
Nr. 3160 ebenso.

Nr. 3161 st. מעוריטש l. מעזריטש (Meseritsch).
Nr. 3170. Elia Kohn war ein Sohn des R. Samuel aus Woydyslaw, Vrf. von בית שמואל; vgl. vorliegende Blätter S. 119 und Stammtafel der Familie Mirels-Heller-Fränkel. Der hier genannte Rabbiner אברהם ist R. Abraham Lissa (und nicht Abraham Brody, wie S. 700 angenommen wird).
Nr. 3172. Der 24. Nissan war Donnerstag.
Nr. 3176. Datum stimmt.
Nr. 3180 vgl. Mtsch. l. c. S. 490 und 498.
Nr. 3183. Datum stimmt zu תקכ״ד und zu תקנ״ז (wie S. 765 verbessert ist).
Nr. 3195, 3196 und 3197 fallen ins Jahr 1765.
Nr. 3196 st. דייך l. דייץ.
Nr. 3210 vgl. Statuten der ח״ק S. 39. Das Datum passt weder zu תקכ״ה noch zu תקנ״ה (wie S. 765 verbessert ist).
Nr. 3212. Der 5. Tischri war Freitag.
Nr. 3223. Der 4. Tebet war Montag.
Nr. 3224. Der 17. Tebet war Sonntag.
Nr. 3227. Der 14. Schebat war Freitag.
Nr. 3230 st. ד׳ אדר ראשון ist wohl ו׳ zu lesen.
Nr. 3238 st. קלוף l. קולף.
Nr. 3240 vgl. Statuten der ח״ק S. 39.
Nr. 3246. Der 22. Elul war Mittwoch.
Nr. 3250. Datum passt zu תקכ״ו.
Nr. 3254 ebenso.
Nr. 3256. Der 17. Adar II war Montag.
Nr. 3261. Datum passt zu תקכ״ו.
Nr. 3263 vgl. BJG II S. 57 n. 1. Das Datum stimmt zu תקכ״ז und zu תקנ״ז (wie S. 765 verbessert ist).
Nr. 3270. Der 6. Tischri war Dienstag.
Nr. 3276 l. בערמאן st. בענדמאן; der Grabstein gilt der Tochter des polnischen Residenten Isachar Bärmann aus Halberstadt; vgl. Auerbach, Gesch. von Halberstadt, S. 43 ff.; vorliegende Blätter IV, 45.
Nr. 3277 fällt ins Jahr 1768.
Nr. 3278. Der 24. Nissan war Montag.
Nr. 3280 l. גרינהוט st. גרעהוט; der 8. Jjar war Montag; vgl. auch Ztsch. f. hebr. Bibl. VI, 42.
Nr. 3281. Der 11. Jjar war Donnerstag.
Nr. 3282. ר״ח סיון war Dienstag.
Nr. 3284 st. ד׳ כ״ד סיון l. ה׳ כ״ד סיון.
Nr. 3285. Der 14. Tamus war Mittwoch.
Nr. 3287 st. מגהיסהאנד l. מגריסהאבר (v. Grieshaber = Kriegshaber); der 21. Elul war Sabbat.

Nr. 3289 vgl. FR III, 65. 90; Brüll Jahrb. VII, 166; מטה לוי S. 15 n. 4.
Nr. 3291 vgl Löwenstein, Kurpfalz, S. 137.
Nr. 3298 u. 3299 fallen ins Jahr 1769.
Nr. 3302. Der 6. Adar I war Montag.
Nr. 3303 fehlt in Mtsch. 1894 S. 490 u. 499.
Nr. 3304. Der 21. Adar I war Dienstag.
Nr. 3313 st. וקידשה חלה ist vielleicht לקידוש והבדלה zu lesen.
Nr. 3316 vgl. Cat. Bodl. p. 2578; der 9. Jjar war Dienstag.
Nr. 3322 st. כ"ז איר ist wohl כ"ו אייר zu lesen.
Nr. 3340. Der 7. Aw war Donnerstag.
Nr. 3346. Der 4. Elul war Mittwoch.
Nr. 3356. ע"כ war Dienstag.
Nr. 3357 l. יכשלה st. יכמלה.
Nr. 3358. Der 2. Cheschwan war Donnerstag.
Nr. 3362. Der 22. Kislew war Donnerstag.
Nr. 3364 vgl. Mtsch. 1894 S. 490 u. 499.
Nr. 3367 st. דוד ראה l. דוד ראפ; David Rapp war der Sohn des Mose Rapp (Nr. 3094); er starb am 14. Schebat (19. Januar) 1742 und wurde in Rödelsee begraben.
Nr. 3370. Der 17. Adar war Mittwoch.
Nr. 3372. Der 20. Adar war Sabbat.
Nr. 3375. Der 17. Nissan war Donnerstag.
Nr. 3379. מצ"מ = מצלם מקום (von Kreuznach).
Nr. 3385. Der 13. Aw war Sabbat.
Nr. 3388. Der 15. Elul war Mittwoch.
Nr. 3396 vgl. Mtsch, a. a. O.
Nr. 3400 u. 3401 fallen ins Jahr 1771.
Nr. 3401 vgl. BIG II p. 50 Nr. 86 n.

(Fortsetzung folgt.)

Ein Erbenzins-Brief aus dem Jahre 1801.

Von **Dr. Lewinsky.**

Die jüdische Gemeinde zu Moringen*) (Kreis Northeim, Prov. Hannover) erhielt vom Könige Georg III. einen am 5. October 1801 ausgestellten Erbenzins-Brief über den schon früher von ihr benutzten Friedhof am Hagenberg. Das interessante Document hat nach dem mir vorliegenden Originale, dessen Benutzung Herr Lehrer M. Waller in Moringen freundlichst vermittelte, folgenden Wortlaut:

*) Nähere Mitteilungen über Moringen sind in dem von mir bearbeiteten Artikel der „Jewish Encyclop." enthalten.

Wir Georg der Dritte, von Gottes Gnaden König des vereinigten Reichs Grossbritannien und Irland, Beschützer des Glaubens, Herzog zu Braunschweig und Lüneburg, des heiligen Römischen Reichs Ertz-Schatzmeister, und Churfürst etc.

Urkunden und bekennen hiemit, dass Wir auf geziemendes Ansuchen der Judenschaft in Moringen, derselben einen Begräbnissplatz, welchen sie bislang am Hagenberge gebrauchet, erbenzinslich einzuthun gnädigst resolviret haben;

Thun solches auch Kraft dieses und dergestalt dass

1.

ermeldete Judenschaft in Moringen einen in der herrschaftlichen Forst, dem Hagenberge belegenen, auf ihre Kosten versteinten, und also zu erhaltenden 22 Ruthen 14 Fuss Flächen Inhalt begreifenden Platz, dessen sie sich bisher zur Beerdigung ihrer Todten bedienet, fernerhin zu solchem Behufe, und zwar nach Erbenzinsrecht und Gewohnheit, besitzen, nutzen und geniessen mögen; gestalten ihnen denn namentlich zugestanden wird, sothanen Platz, wenn zuvörderst die darauf annoch befindliche, alte abständige Eiche zum herrschaftl: Behufe abgetrieben seyn wird, nach ihren Gefallen zu reinigen und einzufriedigen. Dagegen

2.

gelobet und verspricht die Judenschaft in Moringen für sothane Vergünstigung, alljährlich und jedes Jahr besonders zum beständigen und unveränderlichen Erbenzinse

Zwölf Mariengr.

in Cassenmünze in die Amts Moringischen herrsch. Geld-Register jederzeit um Michaelis zu erlegen, und damit Michaelis 1801 den Anfang zu machen. Auch soll

3.

Die Judenschaft bey jedesmahliger Erneuerung ihrer Schutz Briefe zur Recognition oder Weinkauf überdem ebenfalls Zwölf mgr. Cassen Münze in besagte Register bezahlen. Wie nun

4.

Die sämtlichen Mitglieder der Judenschaft in Moringen in Ansehung der von ihnen übernommenen Verpflichtung einer für alle, und alle für einen haften, also in solidum verpflichtet sind, dieserhalb auch ihr ganzes Vermögen, soviel dazu vonnöthen, zur Sicherheit verpfänden. Also soll auch

5.

diese ihnen ertheilte Vergünstigung unwiderruflich fortdauern, so lange auch nur ein vergeleiteter Jude in Moringen sich auf-

hält, und nur dann ipso jure aufgehoben seyn, wenn der Fall einträte, dass gar kein Jude in Moringen Schutz hätte, und ansässig wäre.

Würde nun die Judenschaft solchen allen, wozu sie sich verpflichtet, gebührend nachkommen, und es jederzeit getreulich erfüllen, so wird ihnen und ihren Nachkommen dagegen versprochen und zugesagt, dass sie bey der ihnen concedirten Vergünstigung jederzeit geschützt, ihnen solche auf keine Weise gekränkt, sie auch mit Abforderung eines höheren Erbenzinses auch Weinkaufs nicht beschweret werden sollen.

Zu Urkund dessen ist gegenwärtiger Erbenzinsbrief in duplo ausgefertiget, davon ein Exemplar unter Unserer Rent Cammer Insiegel und gewöhnlicher Unterschrift der Judenschaft in Moringen ausgehändiget, das zweite Exemplar aber von den gegenwärtigen Mitgliedern vollzogen ad acta genommen worden.

Hannover den 5ten October 1801.

(L. S.) Ad Mandatum Regis
et Electoris speciale.

v. Kielmansegge. v. Arnsswaldt. Decken.

Amt Moringen.
Erbenzins-Brief
über den der Judenschaft in Moringen in der herrschaftlichen Forst dem Hagenberg auf Erbenzins eingethanen Begräbnissplatz.

Zum Stammbaum der Familie Mirels-Heller-Fränkel.

Von Rabb. **Dr. Louis Lewin** zu Pinne.

R. Aron Mirels (Stammbrief Zeile 3, S. 1 und 113) erteilt seinem Schüler R. Gabriel Cohn, Rabbiner in Tirschtiegel (später in Samter) ein Rechtsgutachten, das in des letzteren תשובת גבר"י (Frankfurt a. O. 1826) S. 27a enthalten ist. 1822 ist er Pränumerant auf חידושי ר"ן ed. Dyhernfurth 1822. Die Gemeinden, in denen er vorher wirkte, liegen nach seiner Angabe (בית אהרן Titelbl.) in Kleinpolen; es sind Chenziny (russ. Gouv. Kjelce) mit dem dazu gehörigen Landbezirke Krakau (חענטשין והגליל קראקא das.), Karwow (Gouv. Radom), das mit קארב (das.), קאריב (Stammbrief Zeile 55) und קארבא (בית אהרן Titelbl.) bezeichnet wird, und Ozarow (östlich von Chenziny), das mit אזרוב wiedergegeben wird (Stammbr.).

R. Zebi Hirsch Mirels (Stammbr. Zeile 4 ff. und S. 53) würde auch Hirsch Aron London genannt, stand bei seinen Glaubensgenossen in hohem Ansehen und liess 1793 als Rabbiner von Wreschen, das damals zu dem neuerworbenen Südpreussen gehörte, dem preussischen General v. Möllendorf, dem Vertreter des Königs Friedrich Wilhelm II., ein auf die Huldigung be-

zügliches Gedicht überreichen (Das Jahr 1793, Posen 1895 S. 16). Er approbirte die Psalmenausgabe Satanows (Berlin 1794; s. Roest S. 203). Früher war er in שווערין (Stammbr. Zeile 5, S. 53) d. i. Schwerin an der Warthe. Wolf Tarner (Stammbr. Zeile 35, S. 115) d. h. aus Tarnow in Galizien.

רעבשוו (Zeile 58) ist Hrubieszow (Gouv. Lublin).

לעווטאו (Zeile 63) ist Lewertow (Russl.).

וואלפא (S. 49) ist Wolpa südlich von Grodno.

קוראבי (S. 113) ist Kurow nordwestlich von Lublin.

ראוויר (S. 114) d. h. aus Rawa (Gouv. Petrikau).

R. Mosche Margolith (S. 115 f.) war nach Megillath Jochasin (Warschau 1889 S. 36) Rabbiner in טארני (Tarnow), sein Bruder Mordechai, Schwiegersohn des reichen R. Koppel in Krotoschin (das. S. 34), eine Schwester war an den Krotoschiner Rabbiner, R. Hirsch, verheiratet, einen Sohn des גאון R. Simson aus Ostrau (das. S. 35). Walden (שה"ג הח' S. 12) hat noch die Angabe, dass R. Avigdor Margolith auch in Nowepole Rabbiner war. Vgl. noch Zunz, Krakauer Rabbinate S. 43.

זעלחוב (S. 116) ist Zelechow (Gouv. Siedlec).

Dass Elchanan Aschkenasi (S. 118 f.), der Verfasser der סדרי טהרה, ein Urenkel des in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts lebenden R. Hirsch Preger sei, ist chronologisch unmöglich. Elchanan erreichte ein Alter von 67 Jahren (Juda Loebs Vorw. z. ס"ט), als er 1780 starb. Seine Mutter hiess auch nicht Esther, wie die Stammtafel der Familie Mirels-Heller-Fränkel angiebt, sondern Henna (ס"ט S. 78a). Der Urenkel Pregers ist vielmehr der im Stammbaum S. 119 genannte Berliner Rabbinatsassessor, R. Elchanan Rosenstein, dessen Vater ebenfalls Sanwel und dessen Mutter Ester hiess. Näheres über ihn s. meine Geschichte der Juden in Lissa, Teil II B. s. v. Meir Weyl.

Ein Sohn des auf der Stammtafel genannten Posener Rabbinatsassessors Abraham Mirels namens Meschullam Salmon Mirels war Rabbiner in חסלאוויץ (דעת קדושים S. 52).

Notiz.

Der irrtümlich mit meinem Namen gezeichnete Artikel in Nr. 8 und 9 dieser Blätter (Der Hamburger Judentumult) stammt, wie ich schon oben S. 123 mitgeteilt habe, aus der Feder des Herrn Rabbiner Dr. Grunwald in Wien.

Dr. Löwenstein.

Verantwortliche Redaction: Rabbiner Dr. Löwenstein in Mosbach (Baden).
Druck und Verlag der Joh. Wirth'schen Hofbuchdruckerei A.-G., Mainz.